

Александар УЗЕЛАЦ*

Историјски институт

Београд

АТЛАМИШ – КУМАНСКИ ЦАР ИЗ СРПСКЕ АЛЕКСАНДРИДЕ

Апстракт: Лик Атламиша, који се као владар Кумана анахроно појављује у српској редакцији Романа о Александру, у домаћој науци није коментарисан. Међутим, одавно је примећено да је истоимена личност посведочена у угарским изворима везано за догађаје који су се одиграли средином XIV века. Реч је о татарском великашу Атламишу, зету кана Златне хорде ҆анибека (1342–1357). Угарски наративи у којима се спомињу борбе Андрије Лацкфија и ердељских Секеља против Атламишових Татара и казивање о војни Александра Македонског на Кумане у српској редакцији Александриде садрже упадљиве паралеле. Оне представљају један од најважнијих показатеља у прилог становишта да је Српска Александрида настала као адаптација данас изгубљеног угарског изворника.

Кључне речи: Српска Александрида, Атламиш, Андрија Лацкфи, Угарска, Секељи, Кумани, Татари, XIV век.

Роман о Александру, популарно прозван Александрида, ушао је током позног средњег века у културно наслеђе готово свих народа Евроазије, од најудаљенијих обода хришћанске Европе, преко исламског света, па све до Индије и Монголије. Редакција овог дела која се назива српском сачувана је у више стотина рукописа. Она је играла изузетно значајну улогу у дифузији поменутог књижевног штита, послуживши као подлога руској, а у новије време и румунској рецензији списка. Српска Александрида критички је издавана у више наврата.¹ Захваљујући напорима истраживача, међусобне везе и генеза њених

* aleksandar.uzelac@iib.ac.rs

¹ Стандардна критичка издања: *Александрија. Роман об Александре Македонском по русской рукописи XV века*, подг. М.Н. Ботвинник, Я.С. Лурье, О.В. Творогов, Москва – Ленинград 1965 (=Александрија); *Српска Александрида. Т. II*, прир. Р. Маринковић и В. Јерковић, Београд 1985 (=Српска Александрида); *Die serbische Alexandreis: nach der Sofioter illustrierten Handschrift Nr. 771*,edd. D. Christians, E. Trapp, Köln 1991 (=Die serbische Alexandreis).

рукописа добро су познате, али упркос томе, о времену њеног настанка и изворима још увек није донесен коначни суд.²

Одељак Српске Александриде у коме се описује анахрони поход античког владара против Кумана пружа могућност да се о овим питањима изрекну одређена запажања. Особеност ове редакције Романа о Александру јесте сам спомен Кумана (у појединим грчким рукописима говори се о Скитима, али без детаља присутних у поменутој верзији Александриде), као и њиховог владара по имениу Атламиш (у српским рукописима Атламиш, у руским Отламыш).³ Одељак у преводу на савремени српски језик гласи:

И када се то тако зби, у велику болест паде цар Филип. Када то чуше северни суседи, Кумани, скупи их се пет стотина хиљада и пођоше на Македонију. Чувши то, Филип се много забрину, позва Александра и рече: „Љубими сине мој, Александре, на тебе је данас дошао ред да се бијеш за своје отачество; узми војску па иди!”. Александар скупи војске четири стотине хиљада и пође у рат; пошто је сам уходио војску куманску и видео да је неуређена, те исте ноћи приближи се са својом војском па нареди да се свуд около запале многе ватре, да затрубе многогласне трубе, ударе бубњеви и праскавице. Када то Кумани чуше, поплашише се од изненадне борбе па почеше бежати целе ноћи, све до изласка сунчева. А кад свану, измешаше се Македонци и Кумани; беше већ тада убијено Кумана педесет хиљада, а Македоњана две хиљаде; гонио их је Александар три дана и три ноћи, и поби их још стопедесет хиљада; па пошто им узе мноштво оружја и коња, врати се као победник оцу своме, коме још тридесет хиљада живих Кумана доведе. Све их уреди пред Филипом и Македонцима, па им онда рече: „Видите ли, другови, како вас Божја промисао предаде у руке македонске, и како ваш мач, наоштрен на Македонце, данас затуши македонске руке? Цара вашега Атламиша убих, а вас живе похватах! Ако хоћете да откупите свој живот, спојите своју земљу мојој па будите једно са Македонцима”. А они рекоше, „Царе Александре, пошто теби Бог помаже и сви који те виде, и пошто си убио нашега цара Атламиша, ми смо поготову твоји; постави нам цара, па нас пусти у земљу нашу”. И Александар их умири и постави им за цара свог првог братучеда Ванџатура [у појединим рукописима Ланџатура] по имену, малога телом, али великом храброшћу, па их богато обдари и пусти.⁴

² Литература о Српској Александриди изузетно је обимна. Референтно дело: Р. Маринковић, *Српска Александрида. Историја основног текста*, Београд 1969. Библиографија новијих радова представљена је у: М. Живковић, *О византијском пореклу фигурантних минијатура Београдске Александриде*, Зограф 13 (2013) 173–175. На преостале радове о Српској Александриди, релевантне за тематику овог прилога, биће скренута пажња у напоменама у наставку текста.

³ Поглавље је у појединим рукописима насловљено: „О рати Алејандровѣ. и о немоющи Филипповѣ. егда оубы Атламиша цара”, *Српска Александрида*, 62; *Die serbische Alexandreis*, 76.

⁴ Александрија, 13–14; Српска Александрида, 62–68; *Die serbische Alexandreis*, 76–79. Превод на савремени српски језик: *Роман о Троји. Роман о Александру Великом*, прир. Р. Маринковић, Београд 1986, 79–80 (=Роман о Александру, прев. Д. Павловић, према старијем издању С. Новаковића, *Приповетка о Александру Великом у старој српској књижевности*, Гласник Српског ученог друштва, Друго одељење 9 (1878) 17–18).

Лик Атламиша до сада није привукао пажњу српских истраживача. Узгредно је напоменуто да је реч о неисторијској личности,⁵ иако је још крајем претпрошлог столећа руски истраживач А. Веселовски приметио да би куманском цару Атламишу могао да одговара „извесни татарски кан *Athlamos*“.⁶ Међутим, тек је мађарски слависта Ласло Хадрович у својој студији о Александриди, објављеној пре више од пола столећа, али још увек слабо познатој домаћој стручној јавности, указао на снажне паралеле између цитираниог одељка и казивања угарских средњовековних хроничара у којима се спомиње овај „татарски кан“.⁷

Речена казивања односе се на угарско-татарске борбе, које су обележиле почетак владавине краља Лудовика I Анжујског (1342–1382). Њих је најпре описао краљев биограф Јован из ердељске Трнаве (*Dicsőszentmárton, Târnăveni*), познатији под именом Јанош Кукулеј (*Johannes archidiaconus de Kikullew, Küküllei János*). Његово дело сачувано је у изводима у хроникама из друге половине XV века – Дубницкој, Будимској и Тугоцијевој хроници које бележе следеће:

У то време када су татарски народи зверски против Угарске нападали границе Трансильванске земље и Секеља, краљ је послao војводу Трансильваније Андрију сина Лацковог, енергичног и ратничког мужа, са Секељима, племством и моћном војском против Татара. Силовито упавши у земљу где су они живели, он се сукобио на бојном пољу са њиховим кнезом по имени Атламос. Овог је кнеза обезглавио, а мноштво застава и татарских заробљеника послao је краљу у Вишеград. Потом су Секељи ове Татаре често нападали и враћали се са богатим пленом. Они од Татара што су преостали, побегли су другим Татарима у далеке приобалне крајеве.⁸

У извештају Јована из Трнаве, Андрија Лацкфи је пролептички назван војводом Трансильваније. Он је ово звање добио тек 1356. године, док је у време

⁵ Српска Александрида, 622.

⁶ А.Н. Веселовский, *Из истории романа и повести. Материалы и исследования*. Т. 1: Греко-византийский период, Санктпетербург 1886, 167–168 (=Веселовский, Из истории).

⁷ L. Hadrovics, *A délszláv Nagy Sándor-regény és középkori irodalmunk*, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 16 (1960) 260–267 (=Hadrovics, *Nagy Sándor-regény*).

⁸ Item cum gentes tartarorum in regnum Hungarie seuentes confinia partis Transsiluanensis et siculos sepe infestarent, rex ipse strenuum et bellicosum virum Andream filium Lachk vayuodam transsiluanensem contra ipsos tartaros cum siculis nobilibus et valida gente destinavit, qui terram in qua habitabant potenter subintrantes cum principe eorum nomine Athlamos ad resistendum eidem cum magno exercitu in campo obuiantes debellarunt, et ipsum principem eorum decapitauerunt, ac multa banderia et captiuos tartaros regie maiestati in Vysegrad transmiserunt. Post hec eciam Siculi eosdem Tartaros sepius inuaserunt, et cum magna preda ad propria redierunt. Qui autem ex ipsis tartaris remanserunt, ad partes maritimae longe distances ad alios Tartaros fugerunt, *Chronicon Dubnicense*, Historiae Hungaricae Fontes domestici. Т. III, ed. M. Florianus, Lipsiae 1884, 167–168 (=Chronicon Dubnicense); *Chronicon Budense*, ed. J. Podhradczky, Budae 1838, 276–277; Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*. Т. I: *Textus*, edd. E. Galantai, Gy. Kristo, Budapest 1985, 166.

похода био само гроф Секеља (*comes siculorum, székely ispán*).⁹ Ипак, пишчево казивање је у основи веродостојно и наилази на потврду и допуну у речима још једног угарског савременика. Реч је о анонимном фрањевцу чије је дело такође сачувано само у изводу из компилативне Дубнице хронике:

Лета господњег 1345, а трећег по крунисању краља Лудовика, око дана очишћења блажене Девице [Сретење, тј. 2. фебруар], Секељи су пошли уз Божју помоћ против Татара, заједно са нешто Угара који су живели међу њима. Мноштво Татара у њиховој земљи предали су мачу. Тамо су заробили једног њиховог веома моћног кнеза, по имениу Отламус, другог после кане, који је био ожењен кановом сестром, али су му потом одрубили главу. Да би га откупили, обећавали су [Татари] готово безмерно благо, али Угри то одбише, мислећи на будућност. У своје земље, [Угри] су донели њихове заставе, бројне заробљенике и много плена, најпре злато и сребро, драгоцености, као и драгуље и скupoцену одежду. Борба међу њима водила се три дана без престанка.¹⁰

Поход Андрије Лацкија и ердељских Секеља против Татара, који се одиграо почетком 1345. године, оставио је трага и у појединим краљевским повељама.¹¹ Оне, међутим, не пружају никаква обавештења о личности татарског предводника, за кога се може истаћи да у другим средњовековним изворима

⁹ “*Nos Magister Andreas, Comes trium generum Siculorum, de Brassow, et de Bistricia*” (18. X 1344); “*Magister Andreas Comes Siculorum, Brassoensis, Zathmariensis et Marmarisiensis*” (7. XII 1349); “*Magistri Andree filij Lack Comitis Siculorum*” (24. X 1350), *Székely oklevélitár*. T. I: 1211–1519, ed. K. Szabó, Kolozsvár 1872, 51, 57, 60 (види и н. 11); I. Vásáry, *Nagy Lajos tatár hadjáratai*, *Studia Caroliensia* 3–4 (2006) 20 (=Vásáry, *Nagy Lajos*) [И. Вашари, *Татарские походы венгерского короля Лайоша Великого*, Золотоординская цивилизация 3 (2010) 24 (=Вашари, *Татарские походы*)].

¹⁰ Item anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo quinto, post coronacionem regis Lodouici tercio, circa festum Purificationis beate virginis Marie, Siculi cum paucis Hungaris qui tunc in medio eorum existebant, contra Tartaros procedentes deo auxiliante, innumerabilem multitudinem Tartarorum in terra ipsorum in ore glady percutserunt. Ubi eciam princeps eorum valde potens nomine Othlamus, secundus post Kanum, qui habebat in uxorem sororem ipsius Kani, uiuus captus est, sed postea decollatus: pro cuius redempcione quasi infinitam pecuniam promittebant. Sed Hungari spreuerunt, percauentes futura; uexilla eciam eorum portantes in terram suam, multosque captiuos, et spolia multa nimis in auro et argento, curialibus, necnon gemmis et vestibus preciosis, durauitque bellum inter eos tribus continuis diebus, *Chronicon Dubnicense*, 151–152.

¹¹ “ceterum in conflictu quodam eiusdem Magister Andreas ex nostro jussu cum sevissima gente Tartarorum...” (10. IV 1357), G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. XI, Budae 1844, 550; “In confiniis regni in quibusdam conflictibus contra Tartaros huic regno nostro insultantes habitis” (16. X 1347); “specialiter cum magnifico viro Andrea filio Lachk, tunc comite Syculorum, nunc voyvoda Transilvano, domino suo contra Tartaros et Rutenos” (29. IV 1357), *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. T. III: (1340–1359), ed. Zs. Jakó, Budapest 2008, 168, 324. Помен Руса у последњем документу вероватно се односи на словенско становништво Подолије које је било непосредно потчињено Татарима, Vásáry, *Nagy Lajos*, 22 [Вашари, *Татарские походы*, 25].

није оставио трага.¹² Из овог разлога, подударности између наратива двојице угарских хроничара и Српске Александриде нарочито добијају на значају. Наравно, није реч само о имени главног антагонисте, већ и о другим идентичним мотивима. Попут угарског краља који шаље Лацкија у поход на Татаре, тако и Филип шаље Александра на Кумане, непријатељски вођа Атламиш бива убијен, а мноштво непријатеља заробљено, али тек после борбе која се водила „три дана (и три ноћи)”.¹³

У односу на угарске текстове, у Српској Александриди је присутна једна приметна разлика – алтерација етнонима „Татари” са „Кумани”. Она је лако објашњива, с обзиром на органску везу два назива (управо је већинско становништво западних земаља Златне Хорде било састављено од татаризованих Кумана),¹⁴ и чињеницу да је куманско име у књижевности Јужних Словена током XIV века већ постало општа одредница за нехристијанизоване варваре.¹⁵ При томе, може се истаћи и својеврсни куриозитет – околност да је само име Атламиш куманског порекла.¹⁶

У румунским рукописима Александриде, насталим као превод са српског предлошка, уместо Кумана, као Александрови противници, предвођени Атламишем, срећу се Татари.¹⁷ Традиција татарског присуства на територији Молдавије очигледно је остала запамћена у потоњим столећима, а отприлике за овај простор, односно за међуречје Прута и Дњестра, може се везати и власт самог Атламиша.¹⁸

¹² У једној влашкој хроници исписаној почетком XVIII века помиње се да је краљ Лудовик победио татарског султана Атлама (Atlam sultanal tătărăscu), уз помоћ влашког војводе Николаја Александра (1352–1364). Међутим, овај текст нема самосталну вредност пошто представља ништа друго до сажетак извештаја Јована из Трнаве, уз уметнуту помен влашког владара, Е. Lăzărescu, *Despre relațiile lui Nicolae Alexandru voevod cu Ungurii*, Revista istorică 32 (1946) 123–129; V. Spinei, *Moldavia in the 11th–14th Centuries*, Bucharest 1986, 177 (=Spinei, *Moldavia*). Можда се успомена на Атламиша сачувала у румунској фолклорној традицији кроз лик извесног хајдука Алимоша, како претпоставља V. Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Leiden – Boston 2012, 279, н. 559 (=Ciocîltan, *Mongols*).

¹³ Hadrovics, *Nagy Sándor-regény*, 266.

¹⁴ С.А. Плетнева, *Половцы*, Москва 1990, 184–188; А. Узелац, *Под сенком Пса. Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд 2015, 175–176.

¹⁵ Примери употребе назива „Кумани” као ознаке за пагане срећу се у Хиландарском препису бугарског превода Манасијеве хронике, насталом око 1340. године, као и у тзв. Бугарском апокрифном летопису („Сказаније пророка Исаје како га је анђео узнео до трећег неба”), Й. Иванов, *Български старини из Македония*, София 1970, 620; В. Тъпкова-Заимова, А. Милтенова, *Историко-апоакиптична книжнина във Византия и в Средновековна България*, София 1996, 196.

¹⁶ Vásáry, *Nagy Lajos*, 20–21 [Вашари, *Татарские походы*, 25].

¹⁷ Веселовский, *Из истории*, 168; А. Piru, *Istoria literaturii române: Perioada veche*, Bucureşti 1970, 218–219.

¹⁸ Spinei, *Moldavia*, 176; Vásáry, *Nagy Lajos*, 20 [=Вашари, *Татарские походы*, 24]; А.В. Майоров, *К спорам о времени возникновения Молдавского княжества*, Международная научно-практическая конференция „Полиэтничная Молдавия”, Русин 3 (2013) 46–47.

Шта се још може закључити о овој личности која је послужила као подлога куманском владару из Српске Александриде!? Не много. Извесно је да је Атламиш уживао изузетно висок углед у татарском свету, судећи по речима угарског фрањевца да је био „други после кане” и канов зет. Он је био последњи представник централне власти Златне хорде, познат по имену, на простору северно од дунавске делте.¹⁹ Његов пораз и погибија представљали су увод у дуготрајне угарско-татарске сукобе који су током наредне деценије исцрпели снагу обе стране.²⁰ Почетком друге половине XIV века Татари су успели да задрже под својом контролом степске и приморске крајеве између доњег Дњестра и ушћа Дунава,²¹ али су се њихови безуспешни напори да сузбију угарску експанзију у северној и централној Молдавији одразили на слабљење и коначно гашење татарске хегемоније у југоисточној Европи. Она је, подсетимо, била у свом пуном замаху током владавине Џанибековог претходника, кане Узбека (1313–1341),²² када је и српска држава морала да води рачуна о татарској сили.²³

¹⁹ Поједини историчари Атламиша посматрају као фактички независног господара најзападнијег „улуса” Златне хорде, Vásáry, *Nagy Lajos*, 20 [=Вашари, *Татарские походы*, 24–25]; cf. Ciocâltan, *Mongols*, 279. У прилог Атламишовој самосталности могла би да говори чињеница да се супротставио Лакцифију и Секельима без подршке хана Џанибека. Међутим, треба имати у виду да кан није ни био у могућности да помогне свом зету, будући да је у то време био заузет операцијама против ђеновљанских колонија на Криму – Кафе и Тане, када је његова војска тешко пострадала од епидемије куге, Я.В. Пилипчук, *Хан Джанибек и князь Любартас-Дмитрий*, Золотоординское обозрение 2 (2013) 76 (=Пилипчук, *Хан Джанибек*).

²⁰ Vásáry, *Nagy Lajos*, 23–27 [=Вашари, *Татарские походы*, 26–29]; Б. Черкас, *Похід хана Джанібека на Правобережну Україну*, Україна в Центрально-Східній Європі 9–10 (2010) 13–25; L. Răduan, *Medieval Towns in the Romanian Principalities*, Leiden – Boston 2010, 317–319; Майоров, *К спорам*, 47–50; Пилипчук, *Хан Джанибек*, 76–78.

²¹ Spinei, *Moldavia*, 177–179; Г.И. Постиќ, *Цитадель золотородынского города Шехр аль-Джедид (Старый Орхей, Молдова)*, Российская Археология 2 (2005) 151–155. Г. Атанасов, *Добруджанското деспотство (към политическата, църковната, стопанска и културната история на Добруджа през XIV в.)*, Велико Търново 2009, 135sq.

²² V. Laurent, *L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire Byzantin (Printemps-été 1341)*, Revue des études byzantines 18 (1960) 145–162; I. Vasary, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*, Cambridge 2005, 122–133; П. Павлов, Г. Владимиров, *Златната орда и българите*, София 2009, 115–126. Последњи поход прекодунавских Татара на византијске поседе у Тракији одиграо се 1342. године и носио је чисто пљачкашки карактер, *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri IV*. T. II, ed. L. Schopen. Bonnae 1831, 303; S. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium 1204–1453*, Leiden – Boston 2011, 170. Није познато да ли је ова експедиција била организована од стране Атламиша или је уследила по налогу кане Џанибека, али су у њој свакако узели учешћа људи из земаља под влашћу кановог зета.

²³ У том погледу довољно је указати на наводе арапског географа Ал-Умарија из Дамаска који, везано за посету бугарског посланства Египту 1331. године, бележи како „Срби и Бугари поштују кипчачког султана [кане Узбека], због његове велике власти над њима и страха од казне због њихове свађе, зато што су близу њега.” Ове речи представљају одраз српско-бугарског сукоба и битке код Велбужда 1330. године, у којој се татарски корпус од

Детаљи из Александрове кампање против Кумана нису једине „позајмице“ из угарских наратива XIV столећа које се срећу у Српској Александриди.²⁴ Међутим, с обзиром на то да се оне не тичу личности Атламиша, оставићемо их у овом кратком прилогу по страни, уз констатацију да Хадровичево становиште према коме је Српска Александрида имала свој угарски, данас изгубљени предложак, настао на двору краља Лудовика средином XIV столећа, заслужује пажњу и даља разматрања.²⁵ На крају, треба нагласити да несумњиво постојање угарског извора у овом поглављу Српске Александриде – казивању о Александровој војни против Кумана, омогућује да се изрекну одређена запажања и о времену њеног настанка. Наиме, она није могла да буде састављена почетком XIV века како се уобичајено претпоставља,²⁶ већ најраније у другој половини овог столећа,²⁷ односно након што је наратив о поразу и погибији „веома моћног кнеза“ Атламиша ушао у угарску историографску традицију, а њеним посредством и у српску редакцију Романа о Александру.

3.000 коњаника борио на бугарској страни, В.Г. Тизенгаузен, *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды*. Т. I: *Извлечения из сочинений арабских*, Санкт Петербург 1884, 235–236; А. Узелац, *Србија и Мамелучки Египат током XIII и XIV века*, Београдски историјски гласник 4 (2013) 24–27.

²⁴ Hadrovics, *Nagy Sándor-regény*, 268–281.

²⁵ Hadrovics, *Nagy Sándor-regény*, 293. Занимање угарског краља Лудовика за дела Александра Великог открива чињеница да је у његовом поседу постојала једна копија псеудоаристотелијanskог списка *Secretum secretorum* који је наводно славни филозоф написао свом ученику у виду својеврсног „огледала за принчеве“, В. Láng, *Unlocked Books: Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*, University Park PA 2008, 58. Може се приметити и да се име Александар/Шандор релативно често среће у позносредњовековној Угарској, али се његова популарност не би могла везати само за Александриду, M. Slíz, *Tristan and Ehelleus. Names derived from literature in Angevin Hungary, Dialogue des cultures courtoises*, ed. E. Egedi-Kovács, Budapest 2012, 268–269.

²⁶ Уобичајено се време њеног настанка везује за састављање Даниловог зборника (1324–1337) и помене Александра Великог у Житијима краљева и архиепископа српских, *Роман о Александру*, 12–14, 22–23. (Д. Павловић, Р. Маринковић); Ј. Ређеп, *Александар Велики и краљ Милутин: Српска Александрида и Данилов зборник – паралела*. Зборник Матице Српске за књижевност и језик 47 (1999) 19–34. Алузије на Александров лик у житијима краљева Милутина и Стефана Дечанског нису поуздан показатељ да је у то време постојала ова верзија Александриде на старосрпском језику. Поређење владара са Александром препоручивано је и у византијским реторичким приручницима, што је такође могло да утиче на помене античког владара у Даниловом зборнику, Н. Радошевић, *Данило II и византијска дворска реторика*, Архиепископ Данило II и његово доба, ed. В. Ђурић, Београд 1991, 250.

²⁷ Најранији поуздани доказ постојања неког јужнословенског превода Александриде потиче из једног инвентара потхрањеног у Задарском архиву 3. јануара 1389. где се спомиње „*unus liber Alexandri parvus in littera sclava*“, C. Jirecek, *Eine slavische Alexandergeschichte in Zara 1389*, Archiv für slavische Philologie 25 (1903) 157–158. Међутим, на основу овог податка не може се поуздано тврдити да је овај рукопис одговарао српској редакцији, па чак ни закључити да ли је био састављен на глагољици или на ћирилици, *Роман о Александру*, 315 (Р. Маринковић).

Aleksandar Uzelac

**ATLAMIŠ – CUMAN EMPEROR
IN THE SERBIAN REDACTION OF ALEXANDER ROMANCE**

Summary

One of the peculiarities of the so-called Serbian redaction of Alexander Romance is a chapter that deals with the fictitious campaign of Alexander the Great against Cumans and their “emperor” Atlamiš. Although sometimes characterized as an invented person, it was noted long ago that a namesake man (Athlamos, Othlamos) appears in Hungarian sources – in the works of Archdeacon John of Küküllő and Anonymous Hungarian Minorite, both preserved in the later Dubnica chronicle. They described the campaign of Andrew Lackfi and Transylvanian Szeklers against the Tatars of the Golden Horde in present-day Moldavia, led by Atlamiš. According to them, he was a mighty Tatar leader and brother-in-law of khan Janibeg (1342–1357). After his defeat and death in 1345, the power of the Golden Horde in the region diminished and, as one of the consequences, the so-called Tatar hegemony in the Balkans was brought to an end.

The Serbian redaction of Alexander Romance not only borrows the name of the antagonist – Atlamiš, but also contains other striking parallels with Hungarian reports. Unfortunately, the possible Hungarian origin of the Serbian redaction of Alexander Romance, proposed by some researchers on the basis of this and other indications, has been neglected in Serbian scholarship. What may be concluded with certainty is that the Serbian version of this famous medieval literary work could not have been composed in the early 14th century, as it has been usually supposed. The earliest possible date is the second half of the 14th century, i.e. the time when the narratives of the victory against the “mighty prince” Atlamiš were incorporated into Hungarian tradition.

Keywords: Serbian redaction of Alexander Romance, Atlamiš, Andrew Lackfi, Hungary, Szeklers (Székelys), Cumans, Tatars, 14th century.